

de Vlaamse offerzin tijdens de Eerste Wereldoorlog in de verf te zetten (pp. 304-305). Na de oorlogen in Korea en Vietnam, die door een groot deel van de burgers als overbodig werden ervaren, was de bereidheid om te 'sterven voor het vaderland' zelf op sterven na dood. De patriottische symboliek van de Petitmythe verloor hierdoor alle relevantie (pp. 319-320). Dat wil echter niet zeggen dat de mythe uitstierf. De Schaepdrijver geeft terecht aan dat deze ondertussen zelf deel was gaan uitmaken van de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog (p. 328).

De klassieke tegenstelling tussen werkelijkheid en mythe wordt dan ook radicaal verworpen in dit boek (p. 337). De twee aangehaalde thema's vormen daar een goed voorbeeld van. Dezelfde elementen die we nu als rationele 'bewijzen' van Petits emancipatiedrang zien, vormden in de Petit-mythe uitingen van de heldin haar 'lotsbestemming' (p. 233). Op dezelfde manier liet Petit tijdens haar gevangenschap wel degelijk vaderlandslievende geluiden horen (p. 151). De patriottische hoogdravendheid waarvan in de mythische voorstellingen sprake is, vormt echter een groteske uitvergroting van die realiteit (p. 234). Dit boek doet dus net dat wat we van een goede (sociale) biografie

mogen verwachten: het oorlogsgebeuren en zijn herinneringscultuur aan de hand van een doorleefd en rijk verhaal tastbaar maken.

Om af te sluiten moet ik dit lovende relaas evenwel van één kleine kanttekening voorzien. Uit het notenapparaat van de eerste drie hoofdstukken, die Petits jeugd, haar sociale afkomst, haar oorlogservaring en haar spionageactiviteiten in beeld brengen, valt op hoezeer gesteund wordt op het werk van Arthur Deloge uit 1922. Hoewel onmiddellijk wordt aangegeven dat het hier om 'Petits eerste serieuze biograaf' gaat (p. 44), moet de lezer tot op het einde van het voorlaatste hoofdstuk (pp. 274-282) wachten om daar op basis van meer achtergrondinformatie zelf een inschatting van te kunnen maken. Deze bescheiden kritiek betreft dus meer de vorm dan de inhoud. Een korte karakterschets van wie Deloge was en waarom hij, in tegenstelling tot andere 'mythologiserende' auteurs uit de naoorlogse periode, een serieuze biograaf was, mocht naar mijn mening vroeger in het verhaal aanbod komen. Het is echter omwille van de enorme kwaliteit van dit werk dat een recensent zijn toevlucht moet zoeken tot dergelijke haarkloverij.

Reinout Vander Hulst, KU Leuven

Kees Schuyt, *R.P. Cleveringa. Recht, onrecht en de vlam der gerechtigheid* (Boom Uitgevers; Amsterdam, 2019) 500 p., ill., tbl., €39,90 ISBN 9789024409082

Biografische bouwsteen voor een geschiedenis van de Leidse rechtenfaculteit

Bloeit de geschiedschrijving van de Leidse rechtenfaculteit? Naast de veel geprezen studie van Remieg Aerts over Thorbecke heeft nu ook Rudolf Cleveringa een eigen

biografie. Bij het grote publiek is deze exponent van de Leidse rechtenfaculteit vooral bekend vanwege de protestrede die hij eind 1940 hield. Deze rede was gericht

tegen de Duitse bezetter, nadat zijn promotor Eduard Meijers was ontslagen vanwege zijn Joodse achtergrond.

Deze recente biografische weelde is misleidend. De geschiedschrijving van de Nederlandse rechtswetenschap, niet te verwarren met rechtsgeschiedenis, leidt een bescheiden bestaan. Grote rechtsgeleerden zoals de hier al genoemde Meijers, ontwerper van het Nieuw Burgerlijk Wetboek, wachten nog op een biografie. De keuze voor Cleveringa is ook op een andere manier opvallend. In de afgelopen jaren was de aandacht overwegend gericht op exponenten van de Amsterdamse gemeentelijke universiteit. Zeer recent verscheen van de hand van Arthur Eyffinger de biografie van de Nobelprijswinnaar Tobias Asser. Eerder publiceerde Piet Blaas al een fascinerende studie over het intellectuele leven van de rechtshistoricus Henk Hoetink.

Veelzeggender is dat zelfs vanuit de Leidse rechtenfaculteit de historische belangstelling overwegend uitging naar de hoofdstedelijke concurrentie. Zo redigeerden in 2011 Leidse academici een bundel over het leven en werk van de Amsterdammer Paul Scholten. Parallel aan dit hoofdstedelijke spoor loopt het werk van Bastiaan Rijpkema. In de afgelopen jaren zorgde hij met een mooi ingeleide heruitgave en een bejubeld proefschrift over weerbare democratie voor een 'tweede leven' van de oratie uit 1936 van George van den Bergh. Inmiddels is Van den Bergh door het mediaoffensief van Rijpkema en diens winst van de Prinsjesboekenprijs zelfs uitgegroeid tot een bekende Nederlandse jurist. Er is in Leiden geen tekort aan academische erflaters. Het is daarom op zijn minst opmerkelijk dat een Leidse rechtsgeleerde zijn wetenschappelijke

vruchten fundeert op het werk van een Amsterdammer. Dit roept de vraag op of de Leidse rechtenfaculteit in de eerste helft van de twintigste eeuw al intellectueel moest buigen voor de Gemeentelijke Universiteit.

De hier te bespreken biografie van Cleveringa biedt wat dat betreft een welkom tegenwicht. De auteur is de Leidse socioloog en jurist Kees Schuyt. Hij promoveerde in 1972 op de klassiek geworden studie *Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid*. In zekere zin is zijn biografie over Cleveringa daarmee het product van ruim een halve eeuw nadenken over het recht op verzet.

Deze persoonlijke invalshoek zien wij terug in de biografie. In de verantwoording schrijft Schuyt bescheiden: 'Deze biografie is niet als een wetenschappelijk geschrift opgezet'. De meer populaire mal die Schuyt hanteert, verklaart ook waarom er niet wordt ingegaan op het genre van de geleerdenbiografie. Een uitgebreid notenapparaat is wel beschikbaar. Toch is het te makkelijk om de biografie af te doen als een *vie romancée*, hoewel ook de vraagstelling wat rommelig is. Het doel van de biografie is, zo schrijft Schuyt, om het gehele leven van Cleveringa te beschrijven. Tegelijkertijd gaat één hoofdvraag in op de verbondenheid tussen Cleveringa's werk en leven enerzijds en zijn rede anderzijds. Ook de invloed van de rede op zijn verdere leven komt aan bod.

De beroemde rede van Cleveringa vormt in de studie daarmee zowel begin als eindpunt. Methodisch is dat een onorthodoxe keuze, omdat meer wetenschappelijke biografieën juist het accent leggen op het bestaan van een zekere contingentie. Schuyt laat echter knap in prachtig Nederlands zien dat gedurende het leven

van Cleveringa's voorganger Scheltema een sterke rechtsopvatting centraal stond. De rede moest uiteindelijk wel volgen. Wat betreft de vormende studiejaren valt hier zeker iets voor te zeggen. Cleveringa leunde zwaar op het denken van zijn leermeester Meijers en zijn *cri de cœur* dat waar de kennis ophoudt, een beroep op geweten begint. Het was daarom dat Cleveringa de protestrede gekscherend 'een voetnoot bij mijn wetenschappelijke werk' noemde. Dat de biografie geen hagiografie is, wordt vooral duidelijk in Schuyts kanttekening dat de rede van Cleveringa minder uniek is dan wel eens wordt gesuggereerd. Door de verspreiding van de rede op papier verkreeg de rede echter wel als enige een publieke uitstraling.

Met de rede is de biografie niet afgesloten. Schuyt neemt de lezer mee van de prille jeugd van Cleveringa tot zijn dood. De naoorlogse jaren zijn van waarde omdat de inhoud van de rede een rol blijft spelen. Zijn naoorlogse kritiek op de passieve houding van de Hoge Raad tijdens de oorlog is daarvan een heldere illustratie. En passant biedt Schuyt via contextuele zijpaden de lezer ook een bondige geschiedenis van een groot deel van de twintigste eeuw.

Een van de weinige slordigheden waar ik de auteur op kan betrappen is zijn beschrijving van de kosten die Cleveringa's vader bijdroeg aan het promotiediner van zijn zoon bij het Leids Studenten Corps, de huidige L.S.V. Minerva. Schuyt heeft

het dan over een bedrag van 'fl1900.00 (circa duizend euro)'. De auteur vergeet echter dat in 1919 een dergelijk bedrag samenviel met een veel hogere koopkracht. De IISG-rekentool geeft een bedrag aan van €11.831,58 in het jaar 2018. Dat biedt een iets ander beeld van de financiële gesteldheid van Cleveringa's familie. Hoewel deze fout een kleinigheid is, valt het niet los te zien van de veelheid aan details waar de biografie soms onder gebukt gaat.

Tegelijkertijd is het aantrekkelijke van de biografie dat Schuyt zowel de 'kenner' als het brede publiek bedient. Zo is er ook voor historici geïnteresseerd in de geschiedenis van de rechtswetenschap genoeg van waarde. Het is een prestatie dat Schuyt in eenvoudige bewoordingen weet uit te leggen waar zijn hoofdpersoon zoal over schreef en hoe wij zijn stellingnamen moeten positioneren in het rechtswetenschappelijke debat. In het kort: een grootheid was Cleveringa niet, maar wel een knap jurist. Omdat de biografie een lange periode bestrijkt en gedetailleerd ingaat op de woelingen binnen Cleveringa's rechtenfaculteit draagt de studie ook bij aan onze kennis van de Leidse universiteit en de universitaire gemeenschap; met Meijers, Telders, Van Vollenhoven, Kranenburg een bont gezelschap. De biografie is daarmee een belangrijke bouwsteen voor een geschiedenis van de Leidse rechtenfaculteit.

Niels Graaf, Universiteit Utrecht